

Gábor nyakas természetű vezére, a ki később Bethlen István kormányzónak nyíltan ellenszegült s hadaival a Tiszántultra jött ki 1630. II. Rákóczy György fejedelem alatt már mint helyettes fővezér Brandenburgi Katalin érdekében működött s Felsőmagyarországot zsarolta és rabolta 1531., mely időben a hajduk vezére is volt.¹ Később Bethlen Gábor özvegye ellen pártot ütött, miért is a székelyek a Szilágyságban megverték. Már előbb Báthori Gábor irányában teljesített hű szolgálataiért maga és 4 hajdu vitéze, ezek közt Kovács Ambrus is, Szeged mellett négy csanád-megyei egész pusztát kapott, köztük Férgetet,² melyeket 1646-ban bekövetkezett haláláig birt is. — **Krecsics György**, I. Tenturich alatt. — **Kromperger** (Varjuhegyi Némét) Lőrinc és társai V. László királytól Szentkirályt és még néhány falut kapnak 1451. s azokba magukat a budai káptalan utján be is iglattatják, melyeket azonban tőlök Sárly Péter elporólt 1458. — **Kutasy** család, valószínűen Pereskutásról nevezte magát, bár nincs tudomásunk itteni birtokairól, melyek megyénk déli részein terültek el, t. i. N.-Besenyő, Perjemes, K.-Teremia stb. határain. Lukács, mint itteni bírökös, követe volt a vármegyének az 1505-iki rákosi országgyűlésen. — **Lábatlani** család, melyet a komárom-megyei Lábatlan faluról neveztek, Birtokai Baranya, Pest, Csongrád és Nógrád vármegyékben feküdtek. Története a XIV. századig megy vissza, a mint arra e munka során fentebb (II. 400–3.) röviden utaltunk. Csongrádmegyei birtokaik után Mihály és fia János már a XVI. század elején e vármegye főispánságába jutottak.³ Utóbbik temesi gróf és székelyek ispánja is volt 1459.⁴ Nemsokára 1424. ennek testvérét, Gergelyt Pereskutás, majd 1460-ban Mágocs birtokabai találjuk. Várna alatt esett el 1444. Unokaöccse Gergely, a világosi kapitány, szintén birt Mágocsra 1460.; reá-bizta Szeri Pósa István is a maga itteni birtokának kezelését, Mátyás király pedig Szilágyi Mihálynak, a kormányzónak őrzésére rendelte ki, mikor ezt elzáratta. Elesett Posasinán 1460. Egyidőben János és testvérei birták Kecskeméti is. Ugyan ez a János Hángácsi püspökkel szövetségbe Szilágyi Erzsébettől el akarta venni Vásárhelyt és Fecskest is, de e szándék Erzsébet közbejött 1463. óvására nem sikerült, a mint erről fentebb ismételtén emlékeztünk (II.

¹ Szilágyi, Erd. orsz. gyűl. IX. 48. 71. 127. 130. 169. 194.

² Erd. lib. reg. IV. 409. és VI. 137.

³ Századok, 1891. 651. 656.

⁴ Szilágyi S. i. m. I. 219. Teleky, Hunyadyak kora VI. I. 225.

167. 331.) András, az utóbbik Gergely testvére, Mágocsot birta 1495, sárosi és sztropkai kapitány volt, II. Ulászló hű embere és hitelezője, kit a kincstár 1494—5. aprólékos törlesztésekkel elégitett ki.¹ A család a XVI század végén kihalt. — Látrán Jánosné, I. a Csanády-ak alatt. — Lippay család (Váradi). Katalin birta Rétkopáncsot, melyet férjhez menetelekor Szatmári Boka Péterhez hozományul vitt, ki meg azt Szilágyi Ferenc vásárhelyi nemesnek zálogosította el, majd pedig Jenei Bernát Jánosnak adta el.² — Liszty család (Liszt, Liszthy). Kristóf nagyszabeni városi tanácsnok egyik fia János, az udvari kancelláriához kerülvén ott anyja testvérének,³ Oláh Miklós esztergomi érseknek s kir. kancellárnak, hivatali főnökének, közbejöttével nemességet, 1551., majd egy év múlva feleséget nyert, nőül vevén az érsek fitestvérenek unokáját, (mások szerint az érsek természetes lányát).⁴ Bakics Lukrécziát, Ily összeköttetések aztán nemesek hivatali emelkedést; hanem jószágserzés is biztosítottak számára. Nemsokára titkárrá (alkancellárrá) léptették elő, aztán Kecskemétnek felét 1558., majd 1559. Zay és Vicmándy társaságában még sokkal terjedelmesebb javakat kapott Heves, Nógrád, Csongrád, K.-Szolnok és Csanádmegyékben, köztük Vásárhelyt, Körtvélyest, Ráróst, Kopáncot, Derekegyházat s ezen kívül egy-két év múlva Kis-Gyála, Szárafalva és Szent-Iván falvakat ugyan csak Csanádmegyében. Felesége elhaltával pappá 1568. s nemsokára veszprémi, majd győri püspökké lett és mivel Miksa király különösen kedvelte, ettől a köpcsényi nagy uradalmat 1567. s ezen kívül Bécsben a Szent-Margit templomot és egy házat kapott, egyszersmind a főkancellárságra emeltetett. Prágában halt meg 1578. már mint báró. Író is volt, s mint ilyennek működéséről a megfelelő fejezetben szólótunk. Három gyermeke maradt, kiknek ivadékaiban a család grófságra emelkedett.

Lorántfy Zsuzsánna II. Rákóczy György erdélyi fejedelem neje, birta Mogyorósfecskést, melyet neki csetneki tisztartója, Dobóczy Péter, adósságai fejében engedett át. Az egyháznak és iskolának halhatatlan emlékű jóltevője. Meghalt 1660-ban. Vele együtt családja is végkép sirba szállott. Ősi birtokai Abauj, Bihar, Borsod, Gömör, Nógrád,

¹ Kincstári számadások, i. h. Többet e családról, Századok, 1869. 494.

² A levelek a vásárhelyi Szilágyiak iratai közt és a gróf Károlyiak pesti Itrában 105. fiók, 81. sz.

³ Kitionich kézirati műve a nemz. muz. Itrában.

⁴ Századok, 1898., 148.

Pest; Somogy, Szabolcs megyékben terültek el. Rokona Kakas, Balassa, Feledi, Vicmándy Petri stb. családokkal.

Losonczy család. Dénes. II. Endre birneves nádora, (1217—1235.), kapta a losonci uradalmat, kinek egyike ivadékai Losonczyaknak, másikéi pedig Bánfyaknak nevezettek, minthogy ez a fiu, t. i. Dénes, horvát bán is volt. Mindkét ág leszármazói nevezetes szerepet vittek hazánk történetében. A Losonczyak közül való István, a vitéz hadvezér 1387., testvérbátyjával Lászlóval együtt, horvát és szörényi bánok, egyszersmind csanádi főispánok, mi arra mutat, hogy e vidéken már ék is bírtak, kik egyébként Pankta, Jenő és Dézna várait s uradalmait szerezték meg. Utóbbik unokája, Albert, Széchenyi Hedviget vévén feleségül, Gömörben, Nógrádban Hevesben is sok és nagy birtoknak lett urává. Albert unokája, Zsigmond, szintén zászlós ur volt, mert aláírt az 1505-iki rákosi országgyűlés végzéseinek. Első neje Homonnai Drugeth Borbála, második, Dóczy Kata, a Dóczy Imre leánya, később Csulai Móré György hitvese volt, mely uton az ország felső részein és a délvidéken szintén befolyásos rokonokat és sok uradalmat szerzett. Mint Dóczy veje, vótársaival együtt bírta városunkat 1516. Két fia volt, Antal, kir. főpohárnok és István, nógrádi főispán, a temesvári hős. Apjokkal együtt Ferdinánd hívei, bár eleintén János királyhoz szítottak, Vásárhelyt bírták 1536-ban, noha János király már előbb megfosztotta őket délvidéki birtokaiktól, melyek egy részét valószínűen jogtalanul is szerezték, mert az országbíró kötelezte őket vásárhelyi birtoklevelük kiadására s mert mindketten nem kevés foglalást, hatalmaskodást és fosztogatást követtek el, a minőket külömben ők is szenvedtek eleget kortársaiktól.¹ A Móré-féle uradalmakról szóló leveleket, egyszersmind a jószágokat (köztök Vásárhely, Rárós, Rétikopáncs) mostoha anyjok, Móré Kata, halálával magoknak tartották meg, habár Nádasdy országbíró kötelezte azok kiadására 1549. Antalt felesége, Báthory Klára, kinek első férje Drugeth István volt, iródeákjával fojtatta meg, hogy ezzel megszökhessek 1551. Istvánt pedig a király és Kasztaldó fővezér Temesvár védelmével bízták meg, mint a kinek egyénileg is nagy érdeke volt, hogy a törököt délvidéki előnyomulásában feltartóztassa. A király azonban a megígért segítséget nem adta meg

¹ Mindezekről a leleszi konv. orsz. levéltára nagyszámu egykoru irományt őrzött meg; de országgyűlési végzések is 1543—4. szólnak.

neki, hanem e helyett adománylevelet állított ki a régi és újabb nagy birtokokról, — ezek közt Vásárhely, Rárós, Rélikopáncs — az ő és az Antal leányai, (egyfelől Klára és Anna, másfelől Klára és Dorótya) javára,¹ kiket a megszorult király apjuk nagy kiterjedésű javaiban² fűsített is; sőt még gyámságukat is elvállalta az esetre, hogyha István a harcban életét vesztené.³ Szép ifju neje, Pekri Anna, csejthei várában visszamaradva, előre gyászt öltött férjéért s csakugyan igen rövid idő alatt megkapta a lesújtó hírt, hogy t. i. férje az idegen őrség gyávasága és árulása miatt a tulnyomó erőnek engedni kényszerült s hősi halált halt; nemsókára pedig, Oláh Miklós királyi hel tartó levelét vette, 1552. hogy ő, az özvegy, legyen a kiskoru lányok gyámja,⁴ a mi nem kis feladat volt, mert ezek birtokjogait Serédi B. mindjárt a másik évben megtámadta, Kende Péter arkon is a követelők sorába állott 1561., sőt néhány év elég volt, hogy maga a király is megfedekezzen a háláról s Vásárhelyt és tartozékait 1559. Zayéknak adományozza 1559., ughogy a Losonczy árvák csak egy kis részét bírhatták apjuk itteni nagy javadalmainak. E lányok egyike volt a szépséges Anna, később Báthory Miklós országbíró, majd Ungrád Kristóf, majd ismét Forgách Zsigmond nádor hitvесе, kiért Balassa Bálint, a költő, lángolt s kinek nagy birtokai Zarándban is feküdtek. Számtalan pörös iratait a leleszi orsz. levéltár őrzi, Istvánban a család férfi ága kihalt. A család birtokai Abauj, Arad, Bihar, Csanád, Csongrád, Heves, Nógrád, Szabolcs, Pest, Szatmár, Zaránd és Zemplén megyékben feküdtek.

Lugassy család. Nevét valószínűen a Szabolcs vagy Szatmár megyei Lugastól vette. Jánost, a hajduk hadnagyát, az erdélyi fejedelemnek szolgálatában találjuk a XVI. század végén, midőn Báthory Zsigmond a török ellen Rüdolf-fal szövetekezett, eleintén (1594—7.) mint a török elleni felkelők vezérét, majd mint a lovashajduk kapitányát, Borbély Gy. fővezérlete alatt, mikor is nyílt mezőn leverték a temesvári pasát, visszavették Solymost, Lippát és Jenőt s az egész Körös-Maros közét megtisztították a töröktől 1602. Vagyonos és szerző ember lévén, 4000 arany forintón zálogba vette az egész solymosi uradalmat, a várral és 22

¹ Lib. rég. II. 75. s bécsi lib. reg. III. 103.

² Lásd tüzetesen Nagy Ivánnal, VII. 177.

³ V. ö. Tinódi, Az vég Temesvárbán Losonczy Istvánnak haláláról, 505—530. sorok.

⁴ Pozsonyi kápt. ltra, Elenchus capsarum 29—67. Caps. 29. fasc. 4. no. 26.

puszta faluval együtt.¹ Zarándban is több faluja volt, valamint Szabolcs, Szatmár, Bereg és Krassó megyékben is.² Egyébként Borbéliyal együtt még a háboru folyamán a németekhez lépett át s lakni is Felsőmagyarországba ment, hol egy katonai csapat kapitánya volt, mikor őt Rudolf a fenti s még több jószágokkal megajándékozta 1601.,³ melyeket azonban időközben Kércsy János elfoglalt.⁴ A közbejött országos nagy események azonban Lugassyt visszatértették a nemzeti párthoz s Bocskay a délvidék legnagyobb jelentőségű várának, a rácok által ép ekkor újra visszafoglalt Lippának, kapitányságát bizta rá 1606., melyben őt az öreg Rákóczy Zsigmond is meghagyta, egyszerűs mind neki adta az eddig zálogba birt solymosi nagy uradalmat,⁵ mely a fejedelem családi birtokát képezte. Kevéssel ezután a vitéz hajdu, ki Szoboszlón is birt, városunk tulajdonjogát is megszerezte, a mennyiben jószágai egy részét, nevezetesen nagymadai házát és udvarát, ugyszintén ugornyai és rohodi részbirtokait, elcserélte Várday Katalinnal, Nyáry Pál özvegyével, ennek vásárhelyi uradalmáért 1608. melynek határával alföldi táborozásai alatt bő alkalma volt megismerkednie s mely a felvidéken lakó Katalinra nézve igen kevés és bizonytalan jövedelmet adhatott. Valószínű, hogy e cserét Lugassy az államfővel is megerősítette s Vásárhelyre Báthory Gábor fejedelemtől szerzett adománylevelet (bár ez nem maradt ránk), mert Lugassyt ez, mint az ő hivei közé tartozó birtokos nemes, nevezi meg a lugosi és karánsebi tájakról s a következő évben is az erdélyi országgyűlésnek volt tekintélyes tagja, a mennyiben a kassai 2-ik kiegyezés aláírói közt találjuk⁶ 1610. Pár év multán Mátyás király újabb adománylevelében biztosítja őt felvidéki, beregi, bihari, középszolnoki, szabolcsi és zempléni jószágai felől,⁷ a mi újabb bizonyíték arra nézve, hogy Vásárhelyt, melynek területe ekkor különben is Erdélyhez tartozott, épp úgy, mint a bánsági részeket, nem a király megerősítése mellett bírta. Lugassy azonban még

¹ Márki, Aradmegye tört. II. 200.

² Pesty, Krassó várm. tört. II. 303. IV. 210. 352.

³ Orsz. ltr. N. R. A. fasc. 27. no. 24.

⁴ Leleszi orsz. ltr. Elench. 1600—1700. Prot. 49. p. 120. V. ö. u. o. Liber signaturarum 16. fol. 115.

⁵ Orsz. ltr. Erd. lib. reg. 4. Index p. 55. lit. i. k., Thaly, Bercsenyi család I. 42—3.

⁶ Szilágyi S., Erd. orsz. gyűl. VI. 186.

⁷ Eredetije a leleszi orsz. ltrban, El. 1600—1700. Proth. 55. fol. 11. Az L. betű alatt 46. sz.

ez éyben elhalt s csakhamar követték a sirba fiai is: csupán egyetlen lánya maradt, Borbála, ki atyja hü bajtársa, Bercsényi László szörényi bán, fiának, Imrének nyújtotta kezét 1615.¹ s a ki mindjárt kezdetben 1616. meg is kísérelte itt földesuri jogait érvényesíteni, de a város ez ellen a pozsonyi kamarához fordult panasszal s valószínűen pár évtizeden keresztül a törökön kívül egyáltalán nem ismert el senkit földesurának, a miben a hely ismételt izbeni elpusztulásának s Bercsényi erdélyi lakásának és vakbuzgó katolikus indulatainak is része lehetett, úgyhogy ennek arra, hogy délvidéki birtokaira a magyar király adománylevelét is megszerezhesse, két évtizedig kellett várnia, midőn t. i. II. Ferdinánd az előtte nagy kegyben álló Bercsényire való tekintetből nemcsak atyai, hanem felesége, Borbála, öröklött javairól, P. Kutasról, M. Fecskésről, Vásárhelyről is új leveleket állított ki. Ezek egyikében Borbála azt állítja ugyan, hogy e helyek háborítatlan és békés birtoklásában ő és elődei és szülői régi idő óta folyvást benne voltak, ő most is benne van s e felől elegendő okmányai és írott bizonyítékai is voltak, de ezek az idő viszontagságai s több rendbeli ide-oda költözködések között elidegenítettek és elvesztek:² ezt azonban csupán a hivatalos irány szokott kifejezéseinek kell tekintenünk, melyeknek a valóság aligha felelt meg. Valószínű az, hogy a várost Lugassy János és örökösei előzetesen igen rövid ideig bírhatták; mert azt részint a korábbi törvényes adományosok kezén, részint, a század 2-ik évtizedétől kezdve kizárólag a török hatalmában, közbe-közbe pedig elpusztult állapotban találjuk. Az 1634-iki újra-telepítés után a török kiszorította e tájról az erdélyi uralmat, sőt a tulajdonképeni Erdély területének egynémely részeiből is, majd pedig Jenő és Arad visszafoglalásával csakhamar a magyar király (a pozsonyi kamra) hatalma állandósult meg e vidéken, mikor aztán a Pozsonyba költözött Bercsényi befolyása annyira növekedett, hogy felesége részére e helyet birtokba vehette s annak nevére a fentebbi adománylevelet is kiegészíthette, annyival inkább, mert egy másik forrás szerint már Bercsényi Imre atyja, László, is bírta volna Vásárhelyt s cserébe adta azt Borbálának a maga B.-Jenő táján levő jószágáért.³ Az is bizonyos, hogy a

¹ Thaly, i. m. I. 42—43.

² Orsz. ltr. Canc. ir. 111. sz. és lib. reg. 202.—5.

³ Károlyi Sándor Memoriale-ja 1712. tájáról, kézirat a gróf Károlyi nemz. ltrában.

Lugassy s utána a Bercsényi családnak »sok controverziója volt« a Zayakkal és a Szuhayakkal birtokaik miatt. Borbála elhunytával 1652. a Lugassy családnak magva szakadt, habár e névhez az erdélyi királyi könyv a XVII. sz. eleje táján több adományokat is kapcsol, de eltérő (Pancsa, Szászvárosi) előnevekkel. Magyarhoni oklevelek is szólnak ily nevű nemesekről, kik azonban szintén más családhoz tartoztak.

Macedóniai család, a Péterfi nemzetségből,¹ rokon a Báthory, Forgács, Gara, Geszti, Istvánffy, Lipcsey és Vezsenyi családokkal, nemkülönbén a Szeri Pósákkal is; birt Baranya, Békés, Csanád, Krassó és Temes megyékben. Hazai és helyi történetünkben szerepet vittek tagjai. Péter és Lépes Demeter pereltek a Szeri Pósa fiakkal Adorján-Martir tárgyában 1360–5. Utóbbiak elveszítették a pert, de Péter és Lépes az ítélet következményeit elengedték 1391.² László erdélyi vajda, csanádi főispán 1397. Miklós temesi gróf, ki 1415-ben a törököt kiűzi a bánágból s az akkori Csanádmegye déli részén több helyt birt.³ János gyulai kapitány és földesur, Perjémes és Nagyszentpéter ura; csanádmegyei két faluját (Oszkola és Patateleke) a Dóczyaknak eladta 1466., felesége Szeri Pósa Anna, kinek leánya Forgách Bódoghoz, majd Geszti Ferenchez ment nőül, kiknek gyermekei Mátyás királyt és Guthi Ország Mihály nádort tiltják a Szeri Pósa-féle Csongrád, Temes és Arad megyében fekvő több mint 22 falu határára terjedő jószágoknak, köztük Szentés, Derekegyház, Mágocs, Kutas, eladományozásától 1472.⁴ László 1526. pécsi, majd váradi 1527–32. püspök, Ferdinánd király kancellárja és kincstárnoka,⁵ kit az országgyűlés a német birodalmi gyűlésre követnek küldött ki 1530. s itt mondott beszédét nyomtatásban is kiadta. Testvére volt Miklós, csanádi és temesi főispán, János király hive, erdélyi alvajda 1526., tőle Dóczy Ferenc kétezer forintot kölcsönzött; neje Istvánfy lány. Ennek fia, Péter, Ferdinánd udvari tisztje 1549., majd felsőmagyarországi főkapitány, kit az országos rendek a török elleni segélykérés okáért a regensburgi birodalmi gyűlésre követségbe küldtek 1556–7.⁶ királyi tanácsos

¹ Thuróczy Krón. Pats. III. Cap. 18.

² Pesthy Fr., M. o. hnévt. I. 207.

³ Borovszky, i. m. II. 538. 618.

⁴ Orsz. ltr. Dipl. ltr. 17282. sz.

⁵ Bonfini, Appendix. 759. l. 1568. kiad.

⁶ Fraknoi, Magy. orsz. gy. eml. III. 492., 3. Szalay, M. orsz. tört. IV. 313.

1563., Szikszót kapta 1563. Hogy a Macedoniayak, vagy leányági leszármazói a határban tényleges birtokosok lettek volna, vagy hogy a család bármelyik tagja városunk földesuraságát is kapta volna, mint egynémely tudósunk állítja, vagy akárcsa: igényelte volna is — annak nyomát egykoru forrásokban nem találtam. A családnak még a XVI. században magva szakadt.¹

Mágocsi család a Dunántulról származott hozzánk s eredetileg Nagyváth-ról, (ma: Nagy-Váty) nevezték, de Porkolábnak is hitták. Első tagjával, Porkoláb Tamás kopáncsi nemessel, a Hunyady János vásárhelyi beigtatásán találkozunk 1450., ennek talán fia volt Nagyváthi Porkoláb Márton, ki 1500 táján Nagyváthi Mátyás Deáknak, a Nádassdi Ongor János liszttartójának, leányát, Erzsébetet, vette feleségül, ki neki a mi Mágocsunk felét vitte hozományba: Márton idővel 1499 Brandenburgi György örgróf által a gyulai várnagyságra alkalmaztatott, birtokát több szomszédos helyekkel (Libec, Mágocs fele, Fábíán-Sebestyén, Királyság) növelte 1502. s nemsokára Mágocs másik Porkoláb is bővítette — eleintén 1514. részint vásárlás, részint zálogjogon, majd később, János király adományozása következtében tulajdonjogon is 1533.² Már ez alatt történt, 1520-ban; hogy a Porkoláb gyermekek, Csongrád és csanádmegyei javai Gersei Petőnek adományoztattak, mi ellen Erzsébet asszony óvást emelt; de, mert a tárgyaláson nem jelent meg, elmarasztalták s Mágocsot és Kutast Petőnek ítélték. A beigtató parancs ez utóbbi alkalommal Mártonon kívül gyermekeire, Andrásra, Gáspárra, Tamásra Dorottyára is szólt, ki később Móricz Péter nejevé lett. Közülök a két első már előbb Kulinát is megszerezte. Márton ezután nemsokára meghalt. Özvegye és fia már csak Mágocsról nevezettek, hol a környékbeli jószágok kezelését már előbb összpontosították. András — János király és özvegye pártján maradt s ennek követségében a portán is járt 1542.³ A következő évben anyjuk meghalván, testvéreivel Mágocson is megosztozott. Fiát, Andrást Wittenbergben taníttatta 1560. Ez birta Körtvélyest 1561-ben. Ennek fia, Gáspár, 1590-ben halt meg. Özvegye még ez évben Rákóczy Zsigmondhoz, a későbbi erdélyi fejedelemhez, ment újra férjhez. Testvére volt Ferenc, 1581—1611. beregi és tornai főispán, felvidéki

¹ Keglevich ltr. Com. Csanád, fasc. 1. no. 3, 4. Nenz. muz. ltr. Fol. lat. 2255.

² Nenz. Muz., gr. Keglevich ltr. Fasc. I. no. 1. 6. 8. 9. Fol. lat. 2255.

³ Karolyi: Fráter György levelezése 66.

főkapitány, Bocskay egyik biztosa a bécsi béke megkötésénél, kire Báthory Gábor fejedelem is bizta a felsőmagyarországi ügyek rendezését;¹ tiszta jellem, ki családját legmagasabbra emelte. Benne a családnak magva szakadt. Fialtal özvegye, Drágffy Orsolya, kezével és a Mágocsi javak részével, második férjét, Eszterházy Miklóst, a későbbi nádort, ajándékozta meg 1612. Mindazonáltal Márton fia Gáspár 1514—1587. vitt legnevezetesebb szerep történetünkben, aki nagy tetteire és birtok-szomja, eszessége és három izbeli nősülése (Patócsi, Massay és Horváth lányok) útján jószágait, hírnevét és befolyását igen megnövelte s ekkép családját az ismeretlenség homályából gyorsan kiemelte. Ferdinánd-párti volt, miért is Izabella csanádi birtokai egy részétől megfosztotta 1541. de vitéz ember (harcolt Szeged ostrománál is 1548.) s mint ilyet 150 lovassal a török által szorongatott Gyula várába fogadták fel,² melynek pár év alatt parancsnokává és Békésmegye főispánjává lett. A csanádi káptalan s a megyék kormányai feloszlásával és a birtokos nemesség elmenekülésével, végül a Jaksicsok magvaszakadásával — az akkori zavaros időket felhasználva — a közeli s távolabbi környékben sok falut elfoglalt, köztük Csomorkányt, P.-Kutast, Ujvárost, Nagylakot, Algyót, Apor-Mindszentet, Pusztaszert stb. 1552-5., melynek egy részére királyi adományt is kapott, egy részét pedig pénzen, vagy csere útján szerezte meg. Buzgó liive s terjesztője volt a reformációnak, mely eljárásában, sok kellemetlenséget és akadályt vetettek útjába a katolikus és kormány-körök, sőt vádaskodtak is ellene.³ Minthogy a kormány Gyula kellő karban helyezése és tartására elég jövedelmet nem adott kezére,⁴ végre is ott hagyta a várparancsnokságot s eltávozott e vidékről, de a király utasította a gyulai kapitányt, hogy itteni birtokait, melyek közé Görzsa is tartozott, védelmezze meg 1561. Ezalatt Balassával együtt harcolt a török ellen 1561, miközben fogságba is esett, melyből a debreceni bíró kezessége mellett 14 ezer aranyon váltotta ki magát. 1564-ben a király Egervár főparancsnokává s az egri püspökség javainak kormányzójává⁵ tette meg olyan kikötéssel, hogy vallási dolgokba ne avatkozzék, azonban a reformátusokat ne tırje meg, — a mit

¹ Szilágyi S., Erdély o. története II. 98.

² Karácsonyi, Békés vm. tört. I. 129.

³ V. ö. Haan, Békés m. hajd. I. 105—106.

⁴ V. ö. Zsilinszky, Békés vm. rég. évk. V. 24—5.

⁵ Verancsics munkái V. 335.

természetesen, nem lehetett megtartani. — már azért sem, mert az őrség tulnyomó része épen református volt Ily minőségében Heves és Borsodmegye főispánságát is vitte, majd később Torna és Beregmegye főispánságával is megbízott. E közben nemcsak e tájon fekvő birtokait szaporította ujakkal, hanem Biharban s a felvidéken is, (Abauj, Bereg, Borsod, Hont, Gömör, Torna, Zemplén megyékben) sok nagy jószágot, egyebek közt a tornai és a munkácsi vári uradalmakat, szerzett, a mint ezekről az ottani régi hiteles helyek (főleg Lelesz) iratai és a Nemzeti Múzeum levéltára bőségesen tanuskodnak. Alföldi jószágaira mindvégig különös gondja volt, Zayék ellen még Vásárhely irányában is követelést támasztott, Pereskutashoz, Ujvároshoz való jogát pedig még 1577 ben is vitatta,¹ s ezeket és Mágocsot halála évében is bírta. Javai örökösévé Kátai Ferencet rendelte, de azok jórészt Keglevich Miklós és Semsey Pál kezére jutottak, mi ellen Réthey János és Anna Felcser Jánosné tiltakoztak 1674.² — **Makó** (Makófalvi) család, a Csanád-nemzetségből származott s ez uton bírta csanádmegyei, igen nagy számú jószágait, köztük Makót: ámbár volt birtoka a felvidék több helyén is. A család ősei, Dénes, Pál és Péter, még 1249-ben megosztottak a Csanád nemzetség birtokain, mint fentebb (II. 120.) láttuk, mely alkalommal Dénes és testvérei kapták Hódmezeje táját is. Utódaik ezen a tájon laktak 1406-ban. Péter és László bírták határunkból Férgedet 1450. Egy század multán Miklós volt ura e falunak, ki azonban német párti lévén, Férgedet tőle Fráter György vezére, Varkocs Tamás, magának elfoglalta, mint ezt az egykorú országos adólajstrom bizonyítja 1553. Miklós ezután János Zsigmond híve lett, ekkor meg e miatt Ferdinánd király fosztotta meg javaitól, melyeket testvérének, Lászlónak s örökösének adományozott.³ Lászlónak gyermekei nem maradván, végrendeletében⁴ a maga javait, Makót és tartozékait, (Férged, Tömpös, Rábé, Bél, Csóka, Monostor, Fejéregyház, Oroszlámos, Vásántó, Völnek, Szentmiklós és Pordán részirtokok) nemkülönbén Bihar és aradmegyei várait és jószágait, (Székelyhidát stb.), nőtestvérére Ilonára és fiára, Szokcli Györgyre, hagyta 1563., mely intézkedését Ferdinánd utólagosan megerősítette. Már ekkor László beteg volt Nyirbátorban s benne családjának

¹ Orsz. Itr. N. R. A. fasc. 283. no. 65.

² Leleszi konv. Itra.

³ Bécsi Lib. reg. III. 693

⁴ Leleszi konv. Itr. Elench. 1551—1590, M. 41. Sub. no. 3. 1563.

magva még azon évben elenyészett. Csanádmegyei javainak nagy részét még életében idegeneknek ajándékozta János Zsigmond, de a zemplénmegyeiek mindvégig megmaradtak birtokában.¹

Margit (Nyul-) szigeti apácák. Történetünk folyamán (II. 60—70.) láttuk, hogy Nána comes és neje a Buda és Pest közti Margitszigeten lakó s Szűz Mária tiszteletének élő

182. Nyulszigeti régi dömés apáca.

dömés apácáknak határunkból is nagy területeket (Torda, Kera, Gurt, Fejértó, Sód, Vásárhely, Körtvélyes és Leng) adományoztak 1266., kik azután határunk északi és nyugati részein is, a Kéktó és a Kórógy mentén, Derekegyházán, Donáton, Királyságon, — (e két helyet Szilágyi Erzsébettől, más forrás szerint Dobozi Dánfi Andrástól, kapták, melyekbe való beiktatásukon a vásárhelyi, mágocsi és ujjvárosi uradalmak tisztjei is jelen voltak 1508.)² — és Mágocson is megfészkelték magukat s gazdatisztjeik által olykor erőszakos foglalásokat is követtek el 1491—1507., mint ezt is fentebb (II. 191., 2., 195., 205., 308., 389.), tüzetesen előadtuk. Valószínűen övék volt egykor Apácaegyháza is,³ habár erre nézve a pusztanéven kívül más bizonyítékot nem tudunk felmutatni. Hasonlóképen szaporították javaikat a szintén Szűz Máriáról nevezett ó-budai apácák is. Ők is, mint a többi földbirtokosok, nemcsak a maguk területén, jobbágyaik felett gyakorolták a földesuri jogokat, mit nekik Zsigmond király külön kiváltság levélben⁴ biztosított, hanem Mátyással még a megye hatósága

alól is kivették magukat, a minekazonban Békésvármegye is ellenszegült, A török és a reformáció előnyomulása

¹ Orsz. Itr. NRA. fasc. 260. no. 33.

² Orsz. Itr. Dipl. Itr. 21815.

³ Lásd e mű, II. 286.

⁴ Fejérmél, Cod. Dipl. Hung. X. 4. 402.

azonban,¹ valamint a káptalanokat és püspököket, úgy a tisztelendő szüzeket is megfosztotta itteni birtokaiktól, melyeket különben megyéink s az ország más részeinek határain igen nagy mennyiségben szerezgettek magoknak. Donátot és Királyságot nevezetesen a gyulai őrség egyik tisztje kapta Ferdinándtól (1557.), de oly feltétel mellett, hogy a jövedelem $\frac{1}{3}$ -át az apácáknak hagyja meg, a béke helyreállítával pedig a falvakat egészen adja át a szent szüzeknek. Később ezek tényleg birtokában voltak mindkét falunak, mert 1573-ban magok adták azokat bérbe.² A vad hódítók elől bátorságosabb helyekre, nevezetesen Margitszigetről a Várad mellett i Szent-János zárdába, 1529.³ vidékünkéről pedig Gyulára,⁴ majd Nagyszombatba, végül pedig Pozsonyba huzódtak el s innen tettek óvást rég elveszített lömmentelen birtokaik elidegenítése ellen⁵ (1610 dec. 25-ről.) Az ez alkalommal elősorolt s az ország minden részén található birtokok nevei közt azonban határunkból már csak Veresegyházát és Derekegyházat találjuk, utóbbikat is »Terekegyház« néven s Pestmegyébe sorozva, többi birtokaik neveit pedig magok a jámbor szüzek s illetve ezek tisztjei sem tudták már. — **Mátyás király.** Lásd: Hunyady család. — **Mocsáry család.** Történetünkben Hona Győrfi Jánosné szerepel, kinek gyermekei Körtvélyes, Libec, Mágocs, Solt és Veresegyház birtokára tartottak igényt 1631-ben, a mint azt a Györfy családnál láttuk, továbbá szerepel Erzsébet, Horvay István özvegye, a ki Barc, Körtvélyes, Mágocs és Solt irányában tartotta fenn ősi jogát (1636.) A család, melynek e korból való iratai szerint Bács, Baranya, Csanád, Csongrád, Fejér és Valkó megyékben voltak birtokai, valószínűen azonos a Borsod, Heves és Pestmegyében birtokos hasonló nevű nemzetséggel.⁶ — **Móré (Csulai) család.** Nagybirtokos, tekintélyes emberek, kik közül a régiebb időből János váradi prépostot, kir. tanácsnokot⁷ (1483) és követet,⁸ György szörényi bánt (1492-6) és egy másik György helgrádi kapitányt (1492-1505.) ismerjük. Ez utóbbik szerezte állása s felesége, Dóczi Kata, révén a családi birtokok nagyobb részét, külö-

¹ Karácsonyi, i. m. I. 59.

² Haan, Békés vm. hajd. I. 163. II. 165. 191.

³ Borovszky, i. m. II. 155.

⁴ Karácsonyi, Békés vm. tört. évk. XV. 81.

⁵ Pozsonyi kápt. Itra, Prot. 28. fol. 723.

⁶ L. e. Szederkényi, Heves m. tört. 328.

⁷ Hajnik J., kir. könyvek 19. 1.

⁸ Kincstári számadások 1495-ből, Engelnél.

nösen a Bács, Heves, Középszolnok, Csanád, Csongrád és Temes megyei részeket, köztük városunkat is Ráróssal és Rétkopáncscsal együtt, melyeket özvegye, miután Losonczy Zsigmondhoz ment újra férjhez, gyermekeinek átadott 1549.¹ Ezek közül való László, ki az ősi javakat, habár nem mindig törvényes uton, még inkább növelte. Már 1508-ban sabáci bán. Városunk egy részét már 1516. és 1520. táján birta. Nemsokára Lajos királytól Telegdet, Székelyhidát stb. kapta (1524.), egyidejűleg eljegyezte az Ujlaky Lőrinc herceg özvegyét, hogy ily uton Szápolyai Jánost az Ujlaky-féle roppant javak öröklésétől elüsse, mely célból Ulászló király nevével oklevelet is hamisított, minek következtében Szápolyai a törökkel szövetségbe sereget vezetett László elfogása s Belgrád megostromlása végett.² Harcolt Mohácsnál, aztán, bár a hatvani országgyűlési végzéshez ő is hozzájárult (1525.), Ferdinánd pártjára állott, miért is Szápolyai János király őt birtokaitól s ezek közt Vásárhelytől is megfosztotta s ezeket a maga hívének, Pestyéni Gergelynek, ajándékozta 1527. Egyidejűleg Palota várából a Dunántultrabolta, miért aztán János király ismét haddal támadta meg. László ekkor az ostromlott várból az Ujlaky-féle kincsek s fia és leánya hátrahagyása mellett megszökött (1532).³ Már előbb Debrecennel és tartozékaival ajándékozta meg Ferdinánd király,⁴ kinek ez időben egyik főtisztviselője volt.⁵ Ezenkívül birta Szegedet s Horvát és Tótországban is megszaporitá javait, minek következtében a háborúra 100 lovaszt vezetett.⁶ Mintegy 10 évvel később a hevesmegyei Nána várából üzte rablásait, miért is a török megostromolta e várat és őt Konstantinápolyba vitte (1543.), hol aztán gyermekeivel együtt az izlamra tért át.⁷ Ferdinánd ekkor az ő Csanád, Csongrád és Heves megyei nagybirtokait Pestyéni özvegyének, már ekkor Révay Ferenc nejének s Révaynak ajándékozta (1544.) Élete botlásait azzal tette jóvá, hogy utoljára Temesvár védői közé állott s ez alkalommal hazájáért elvérzett⁸ (1552.) Vásárhelyi, rárósi és rétkopáncsi uradalmát még életében leányára,

¹ Országbirói levél, Ieleszi konv. Itra, Elench. 1550. M. 98. sub. no. 16. fasc. 6. 1549. és Nagy Iván, i. m. VII. 560.

² Szádeczky, Szerénii élete 48: 1.

³ Verancsics munkái, akad. kiad. II. 40.

⁴ Lib. reg. I. 135.

⁵ Fraknoi, Magy. orsz. gy. eml. I. 350.

⁶ Fraknoi, Magy. orsz. gy. eml. II. 205 234.

⁷ Szalay, M. orsz. tört. IV. 237.

⁸ Timódy Sebestyénél.

Katalinra, ruházta át, kit abba be is igfattaltott, habár eljárása ellen testvére, Kende Péter, tiltakozott: (1567.) Testvére volt János is, a-lévai hadnagy, kit, mért Balassa Menyhért kihágásaiban részt vett, Ferdinánd vezére; gróf Salm Csábrágon megostromolt, elfogott és a jó utra térített¹ 1549. Ő is Temesvár ostromában esett el, mely után e tájon fekvő javait a király Gyulavár vitéz védőinek, Mágocsi Gáspárnak és Olesárovicznak ajándékozta 1555—6. Özvegye, Dersi Margit, 1581-ben Székely Benedekhez ment újra férjhez.² Katalin, László leánya, előbb Losonczy Zsigmond, majd Feledi Lesták felesége, ki apja javait, hihetően ennek elfogatása után, osztályos rokonával, Csulai Kende Péterrel (l. e.) közösen átvette, habár a jogiratokat mostoha fiai, Losonczy Antal és István magoknál fogták. Idővel Péter Katalint Vásárhely birtokából kiszorította s utóbbik egyelőre csak Ráróshoz való igényét tudta érvényesíteni (1551.) Később azonban, ugy látszik, hogy Katalin az egész vásárhelyi uradalmat birtokba vette, mert Péter ez ellen tiltakozott (1567.) A család Jánossal és Péterrel valószínűen nemsokára kihalt, bár Móré nevűek (László, János, András stb.) a XVI. század későbbi okirataiban még feles számmal fordulnak elő.

Móricz (Sövényházi) család, valószínűen különbözik a Medgyesaljiaktól, kiknek eredetét az Árpádokhoz fűzik. A mi családunk már a XVI. században birtokos volt Csongrád-megyében, mert Szentlászló falut és pusztáit Sáry Péter ettől és a Tiszayaktól vásárolta meg 1456-ban. A család felvirágzásának alapját azonban Péter vetette meg azzal, hogy feleségül Mágocsi Porkoláb Márton (l. e.) leányát, Dorottyát vette el, mely uton utódai a Mágocsiak kihalása után ezek javainak örökösévé lettek; noha már életében is birta Csépat, Apot és Mindszentet. E két utóbbi falura fia, Balázs, külön adomány-levelet is kapott,³ bár egyébként többi birtokai a felvidékre estek, melyeket felesége, Nagymihályi Pongrác Margit, is szaporított. Birta Majtis felét is 1548 óta. 1591-ben már nem élt. Többet tudunk fiáról, Mártonról, 1582—1624; ki a Mágocsiak elhalása után ezek javait jó részben örökölte, mit abból látunk, hogy a nagybátyja, Mágocsi Ferenc, elhaltával az özvegy Dersfy Orsolya, majd ennek újabb férje, Eszterházy Miklós, az Abauj, Borsod, Gömör és Zemplén megyei javakat Mágocsi Gáspár végrendeletével együtt át-

¹ Tinódi, Régi magy. költők tára, III. 211—5., 243. sorok.

² Tört. tár, 1883. 204.

³ Gr. Keglevich Itr., Csongrád, Mindszent, 2., 3. sz.

adta neki és társainak 1612—4.¹ Egyidejűleg más Zemplén és ungmegyei birtokokért is perelt a Hosszumezeiekkel és Zbugyaiakkal. Édes anyja szintén vitt valamit a házhoz, mert ezért meg a Pongrácok követelöztek rajta² (1618.) Közben alföldi birtokairól sem feledkezett meg, mert bár kevés hasznot hajtottak, gondja volt rá, hogy tulajdonjoga elismertessék. Így Báthory Gábor fejedelemtől oltalomlevelet eszközölt ki Mágocsra, ki a jenei és lippai kapitányokat utasította, hogy neki szükség esetén védelmére legyenek 1612. egyidejűleg pedig Fábíán-Sebestyént is neki ajándékozta, — testvére Péter révén, kinek neje Mágocsi Gáspár nővére volt.³ Körtvélyes birtokába pedig Bethlen Gáborral helyeztette vissza magát 1619-ben. Azonban, minthogy csakhamar elpártolt a fejedelemtől, Bethlen őt birtokaitól (ideértve Sövényházát, Dócot, Győt, Serkedet s a többi szomszédos falvakat is) megfosztotta s ezeket Korniss Zsigmondnak ajándékozta 1621.⁴ Halálát közeledni érezvén, minden jószágát nejére, Pálffy Magdára hagyta, a nagy nevű gróf Pálffy Miklós tábornok, a törökverő hős s magyarországi fővezér leányára, kit egyszersmind gyermekei gyámjának is rendelt⁵ 1624. Magda asszony azonban ezután újra férjhez ment, most már negyedszer s Márton gyermekeiről ezentul jó darabig nem tudunk egyebet, mint hogy ezek komoróci (Ungm.) birtoka tárgyában az országbíró vizsgálatot tartott, melyre azok egyikét Margitot, Palogi Ferencnét, is megidézte 1635.⁶ A család azonban továbbra is birt halárunkban. Így övé volt Pereskutas (1610. táján), bár nem állandóan, mert egy évtized múlva azt Mórícz Annának, Tatay Györgynének, Török Bálinttól 60 tallérért kellett visszaváltania 1652.⁷ Erősebb kezekbe jutott Márton másik leányának, Dorottyának, birtoka, mert ő Keglevich Miklóshoz (l. e.) menvén nőül, ez katonai tekintélyével és hatalmával is megtudta őrizni alföldi jószágait. — **Muthnoki** (Bökényi) család. E néven a felvidéken és az Alföldön több családot hívtak. Vidékünkön az Abonyi előnevűek is ismeretesek, kik ide talán Krassómegyéből kerültek, hol

¹ Leleszi orsz. ltra., Elench 1600—1699. Proth. 35. 59. M. és Proth. 54. M. 58.

² Leleszi orsz. ltr. Elench 1600—1699. M. 28. sub. no. 11. 1614.

³ Haan, Békés vm. hajdan. I. 172.

⁴ Nemz. muz. kéziratai, 2301. Sövényháza alatt.

⁵ Esztergomi káptalani ltr, lib. 13, fo. 200.

⁶ Leleszi orsz. ltr, Elench. 1600—1699. M. 61, zub. no. 6, 1635.

⁷ Nemz. muz. kézír. fol. lat. 3477. 233.

Mutnok fekszik s hol legkorábban említettnek.¹ János Bökényben lakott s tanuképen volt jelen a Pethőék mágócsi és kutasi beigtatásán 1506. Ez ágból származott Mihály, a ki Bökényen kívül birt Szentesen, Körtvélyesen és Tökén. Már 1560-ban gyermek nélkül elhalt.² Ettől talán különbözik az a másik Mihály, ki sebesi bán volt s e század eleje táján Korvin Jánostól kapta megyénkben Szentmiklóst és Abonyt, mely utóbbikról családja magát nevezte.³ A család vidékünkön továbbra is honos maradt, mert György, mint királyi ember, szerepel Békés megyében 1590.⁴ Azután nincs nyoma a család fennmaradásának. — Nadasdy Ongor, I. Ongor.

Nadasdy grófi család. Dunántuli ősrégi nemzetség, melynek birtokai is nagyobb részben ott feküdtek; egy törzsből való a Gersei Pethőkkel, kiktől s az Ongoroktól Arad és Zaránd megyékben jószágokat is örökölt. Legjelesebb tagja, ki a családot fényre emelte s bárósággal is diszesítette, a nagynevű országbiró, fővezér és nádor, Tamás 1498—1592., Ferdinánd királyságának főtámasza s az uralkodó legbizalmasabb magyar tanácsadója. Intette Losonczy Antált és Istvánt, hogy Vásárhely birtokleveleit Csulai Pálnak és Katalinnak adják ki 1549. Birt Mártélyon 3 kaput, mikor annak többi urai elpusztultak 1553.⁵ A falu később is 1559. közel érezte magát hozzá, mert bizalmas levelet írt hozzá, mint földesúrához, a maga bátorságban léte felől.⁶ Buzgó hive és erős támasza volt a reformációnak. Másod unokája volt Ferenc, gróf Eszterházy Julia férje, a hon leggazdagabb főura, országbiró és királyi helytartó, kit kaján ellenségei a Wesselényi-féle összeesküvésben való részesség örve alatt vagyonától megfosztottak s lefejeztettek 1671. Elrendelte, hogy a csanádi püspök javai kinyomoztassanak s kézhez adassanak 1662. Ennek fia volt László, 1710. óta csanádi püspök, ki határunk egynémely részét magának követelte s kitől eleink azok egy részét bérbe is vették 1715.⁷ miután azokat

¹ Pesthy, Krassó m. tört. I. 104.

² Lib. reg. III, 635.

³ Borovszky, i. m. II, 2. 571.

⁴ Haan, i. m. II, 204.

⁵ Csongrád m. adóösszeírás, Orsz. Irtban. Conscript, Dicarum, lib. XI, tom, XIII.

⁶ L. e. Borovszkynál, i. m. II, 197.

⁷ L. e. mű II, 233.

(Batida, Csomorkány, Kutas, Mágocs, Sámson) a király élete fogytáig neki adta. Így is kevés jövedelme volt püspöksége után s azért egyszersmind Szegeden plébánoskodott és egész 1724-ig ott lakott.¹ Azt a szándékát, hogy városunkat is magáévá tegye és Csanádmegyébe visszakebeleztesse, mint láttuk, nem volt képes végrehajtani. Meghalt 1730-ban. A grófi rangot Pál cs. tábornok már előbb 1625. szerezte meg a családnak. A család birtokai Somogy, Sopron, Zala, Vas, Borsod, Gömör, Heves, Sáros, Szepes, Zemplén megyékben s Fogarason feküdtek, de legkiváltképen a Kanizsay-féle jószágokkal szaporodtak fel. — Nagy család. Ilyen nevű család az ország minden részében, a hol magyarok laktak, oly feles számmal találtatott, hogy a határunkban birtokos Nagyok családjait és egyéniségét e miatt s egyéb közelebbi adatok hiánya miatt meghatározni és ismertetni nem vagyunk képesek. Határunkban birtak: Albert Földváron 1468., — Gáspár, Hatházi, Férgeden s egyidejűleg Tömpösön, Zomboron és Serkeden (ld. Szőke alatt) 1707—9., — Imre M. Fecskésen 1557., — Tamás Kopáncson 1450.

Nagymihályi család. Nevét egyaránt vehette a Zemplén, Ung vagy a biharmegyei Nagymihálytól, mert a család mindhárom vármegyében birt, utóbbi megyében Érmihályfalva községet értvén a helység alatt, mely régen szintén az előbbi nevet viselte² s a Turul nemzetség birtoka volt, mely a Gutkeled, Ödönfi, Széplaki, Pongrác, Sztáray, Moróc stb. családokkal együtt rokonságban állott a Nagymihályiakkal. Utóbbiak egyébként a Kaplyon nemzetségből származtak.³ Legnevezetesebb volt közülök Albert, Odón unokája, Zsigmond király vezére a velencei háboruban. A király őt a Vránában (Dalmácia) lakó Johannita keresztes lovagok perjelévé is kinevezte 1387., kiket a Al-Dunához még IV. Béla telepített, Nagy Lajos király pedig Vránával ajándékozott meg, hogy az országot Moldva és Havasalföld felől védelmezzék. Albert azonban az ellenséghez pártolt át.⁴ Mindazáltal később újra Zsigmond seregét vezette a velencések és hussziták ellen s horvát bán is lett. Érdeimeiért a király a magvaszakadt Nagylaki Jank János Csanád, Krassó és Temes megyei birtokait, mint egy 30 falut, köztük Derekegyházat és Tompaegyházat is neki és

¹ Borovszky, i. m. I. 285.

² Bunyitay, Váradi püspökség tört. III. 269—70.

³ Wertner, M. nemz. I. 278. II. 104. 376.

⁴ Szalay, M. orsz. története, 1862. kiad. II. 287. 290. 348.

fiának ajándékozta¹, habár azokat a király előbb már Csáki György szatmári főispánnak és Tari Rupert mesternek zálogosította el összesen 6000 aranyforintban, kiket aztán Albert a 60000 arany frt zálog összeggel hamarosan kifizetett, úgyhogy pár hónap multán a beigtatást a fiakra nézve is meg lehetett tartani.² Valószínűen testvére volt András, a váradi püspök, kinek hű szolgálatait Mátyás király Bihar és Szabolcs megyei jószágokkal jutalmazta 1464.³ Ellenben unokája lehetett az a László, kinek Dobozi Dán László a maga Temes és Csanád megyei nagy számu javait, köztük Sóthot, ezer arany forintban elzálogosította 1447.⁴ Ettől fogva a XVI. században Csanádmegyében a Nagymihályiak sok helyen birtak.⁵ Idővel azonban itt nem említetnek, pedig a családnak még számos tagja élt a XVII. század elején is Zemplén és Ung megyékben.⁶ A család utolsó tagja, a kiról még tudunk, Borbala, ki magát Nagymihályi Vinnay-Ödönfi-nek írta s neje volt Nagymihályi Pongrác Ádámnak s a ki mikor Halmy Pálnak magva szakadt, annak felvidéki nagyszámu, mintegy 32 helységbeli, birtokára a maga jogát érvényesítette.⁷ Birtoka volt még a családnak Zemplén, Bereg, Ung és Szatmár megyékben is. — **Nagyváthi** család. Mátyás - Nádasdi Ongor János útján birt Mágocson 1480-ban. Leánya, Erzsébet, Nagyváthi Porkoláb Mártonhoz ment férjhez, a ki birtokait e vidéken igen megnövelte. (L. előbb, Mágocsi alatt) — **Nána** nemzetség. I. Kalán alatt. — **Nemes** család, határunk déli szélein volt birtokos Igy Antal Füldeákon 1499. és 1503. Bálint Batidán 1450, Illés Rétkopáncson 1520. és László Batidán 1555. — **Német** család (talán a Nyéki, vagy Borsod megyei.) Ismeretes Márton és testvére Harsányi György, kik Orosházát, Fecskést, Csomorkányt, Véresegyházát a vásárhelyieknek eladták.⁸ — **Német Kromperg** család. Lásd Kromperg.

Német Lovagrend. E szerzetet 1190-ben a keresztes háboruk alkalmával alapították német urakból a harc sebesültjei ápolgatása s a keresztyénség oltalmazása végett.

¹ Pesty-Frigyes, Krassó vm. tört. III. 310—2.

² Utóbbi mű, II. 256—60., Pesty, i. m. II. I. 37. 130. III. 313.

³ Bunyitay, i. m. I. 293.

⁴ Orsz. Itr. Dipl. Itr. 14066. sz.

⁵ Borovszky, i. mű.

⁶ Árpádia, 1838. 108. 212.

⁷ Orsz. Itr. N. R. A. fasc. 44. no. 59.

⁸ Semseyné tiltakozása ez ellen 1685. ápril. Borsod m. Itrában.

Hazánkba II. Endre, majd Zsigmond királyok telepítették, hogy a keleti határokat a kunok ellen védjék, de kapzsiságukkal a közvéleményt csakhamar maguk ellen ingerelték.¹ — Tagjai idővel annyira megsaporodtak és megerősödtek, hogy a XIII. században Poroszországot s több európai tartományt meghódították s amazt uralkodói

183. A német rend nagymestere.²

hatalommal is bírták. 1525-ben a rend nagymestere, Brandenburgi Albert, a reformációra tért át országostól, mitől fogva a rend hatalma megcsökkent, de befolyása s roppant kincsei, melyekből koronként újabb birtokokat vásárolt, megmaradtak. Nagymesterének az utóbbi századokban rend szerint az osztrák uralkodó ház tagjait választotta. A spanyol örökösödési háború kitörésével a bécsi udvar költségek híjával volt, a min Ferenc Lajos osztrák főherceg, wormszi és boroszlói püspök, a rend nagymestere úgy segített, hogy 500 ezer forintot megvette a királytól a kunok és jászok földjét, melyhez Vásárhely pusztát is oda irták 1702., a mint ezt fentebb, e munka folyamán (III. 202—4.) előadtuk, habár

városunkat már előzetesen Schlick tábornoknak is oda ígérték s oda is adták. A Rend Schlick ellenében mit sem tehetett, de mikor ez Károlyi Sándornak Vásárhelyt eladta, előállott követelésével, úgyhogy Károlynak perbeli egyezés és fizetés útján kellett a várost tőle megváltania (L. e. mű III. 251. 4.)

Nyáry (Bedegi) Pál, Lőrinc honti főispán és Enyingi Török Margit fia, Herkules termetű s aulikus lévén,

¹ Lányi—Knauz, Egyh. tört. I. 512.

² Verzeichniss der Geist — und Weltlichen Ritterorden in netten Abbildungen, Nürnberg 1728.

Rudolf király rábizta Eger védelmét, melyet azonban a tulnyomó törökség tőle, a hadi dolgokhoz kevésbé értőtől, elfoglalt 1596.¹ Pál Rudolf előtt igazolta magát s ez őt ekkor Váradra, a német parancsnok támogatására küldte 1598.² Végre azonban, mikor Báthory Zsigmond egyezkedésének közvetítésében forgolódott, elveszítette a király bizalmát s ez őt, mint a ki a lázadókhöz szit, elfogatta. Már ekkor a magyarhoni részek leghatalmasabb főura volt s a bujdosók az erdélyi fejedelemséget is felajánlották neki, a mit azonban nem fogadott el, de Bocskay pártjához állhatatosan ragaszkodott 1604.,³ ki őt egy csapattal Várad ellen küldte 1605.,⁴ majd szendrei főkapitánnyá tette, azután pedig a törökkel való zsitvatoroki béke megkötésével bízta meg 1606.⁵ Még ez évben aláírta a bécsi béke okmányát is, mint a fejedelem képviselője. A kassai rendek a nádorságra őt ajánlották s mikor Bocskay meghalt, ő koncoltatta fel gyanuból Kátay Mihályt.⁶ Első neje Enyingi Török Zsuzsa, a második Várday Kata volt s mindkettő révén nagy uradalmakkal szaporította ősi birtokait. A Török és Dósa-féle jószágok (korábban a lerombolt Sirok, Orszlánkő, Nána, Hollókő, Szécsény és Diósgyőr várak tartozékai) több mint 34 helység határában terültek el; Várday Katával pedig, ki előbb Telégdy Pál felesége volt, a mint azt alább látni fogjuk, városunkat kapta, melyet Nyáry 1607-ben foglalt el. Még ez év végén meg is halt. Fia volt István, a kassai parancsnok 1632., de sem ő, sem testvérei többé nálunk nem birtak, miután özvegyiségre maradt anyjuk városunkat sietett más közelebbi birtokért elcserélni 1608. Rokonai idővel 1632. bárói, majd 1723. grófi rangot nyertek. A családnak birtokai voltak Pest, Nógrád, Hont, Borsod, de főkép Heves megyékben, melyek nagy részén az Uza-panyiti Dósákkal osztottak meg 1677.⁷ — Nyulszigeti, Óbudai apácák, I. Margitszigeti apácák. — Octhum, I. Achtum. — Okányi András, birt Mártélyon 1561. 54 kaput, melyért 23frt. 83 dénár adót fizetett.⁸

¹ Magy. tört. eml. I. oszt. V. 200. és Závodszy, Bél-nél, Apparatus 356.

² Ortelius, Kriegsempörung, Nürnberg 1614, 411, 421.

³ Fraknoi, M. orsz. gyűl. eml. V. 27. 292. 319.

⁴ M. tört. tár. 1893. 202.

⁵ Kovacsics, III. 348.

⁶ Szalay, M. orsz. tört. IV. 461. 463.

⁷ Orsz. Itr. NRA. fasc. 5. no. 18.

⁸ Az 1561-iki csongrádmezei adóösszeírás szerint. Az összeírás Kiss Bálint kézír. művében, A békés-bánati e. vidék emlékei I. 238—44, sok hibával; Zsilinszky, Csongr. m. tört. II, 242.

Olcsárovcis, (Ocharovith) család. Demeter, egyike azon idegen nemzetiségű hősöknek, kiknek neve méltó arra, hogy hazánkban hálával emlegessék. Zaránd és aradmegyei birtokos volt,¹ mikor Temesvár elestével az előnyomuló török ellen Lippát »becsületért és nem zsoldért« védelmezte. 1552.² Azután mint lovas kapitány, Gyula várába jött, s Mágocsi parancsnoksága alatt ott szolgált egész a vár elestéig, a mikor vitézi halált halt.³ Részint a király adományából, részint önhatalmulag a gazdátlanná vált csanád-megyei jószágokból mintegy 14 falu határát foglalta el, miután a király az őrséget úgy sem tudta fizetni. Ezek közt volt az elmenekült káptalan uradalma, Tót-Kutas is, (melyet 1553. óta birt.)⁴ valamint Csókás, Kopáncs, N.-Lak s Szemlak is; Tornyát azonban pénzen vette meg 1561.⁵ A király őt és testvéreit (Miklóst és Pétert) magyar nemes-séggel tüntette ki 1557. Rokonsága a felvidékre húzódott. Halála után ékszerait s más drágaságait vérrokona, Mihály, Mágocsi Gáspáron követelte 1569.⁶ — **Ongor (Ungor, Nádasdi) család.** A hunyadmegyei Felső-Nádasdról nevezték, melyet ősidőktől fogva birt. Később Nógrád, Arad, Bereg, Ugocsa, Szatmár és Temes vármegyékben is jószágai voltak.⁷ Történetünkben legelsőbben János szerepel, kit Mátyás király Gábor kalocsai érsekkel és Guthi Ország Mihály nádorról⁸ együtt a betörni készülő török ellen rendelt ki. Ambár a megbízásnak csak félig tehettek eleget, mindazáltal a király Ongornak, ugyszintén Guthi nádornak a magvaszakadt Szeri Pósa István birtokait (köztük Berét, Derekegyházat, Geredkutát, Mágocsot, Pereskutast, Korhányt és Körtvélyest is) adományozta, melyek hat vármegye területén roppant számban terültek el, 1471.⁹ Ez adományozás ellen a Szeri Pósa lányok óvást emeltek 1472.¹⁰ ugyan, mégis a király négy év múltán a Csanád és Csongrád megyei javakról új levelet állított ki Guthi és Ongor részökre, melyben már Batidáról, Csomorkányról és Gellértegyházáról is szó

¹ Márki, Aradm. tört. II. 323.

² Bárány, Torontál m. hajdan, 98.

³ Pethő Gergely, Magy. Krón.

⁴ Egykoru adóösszeírás.

⁵ Pozsonyi kápt. ltr., Elench. Prot. 13. extra seri, fo. 22.

⁶ U. o. Proth. 15. fo. 152.

⁷ Csánky, M. orsz. tört. fr. I. 116. 425. 439. 498. 786. — gr. Teleky, Huny. kor. X. 196. 543. 587. — Századok, 1888. 965. — Márki, Aradm. tört. 323. — Pesty, Krassó vm. tört. II. I. 69.

⁸ Gr. Teleky, Huny. kor. IV. 231.

⁹ Pesty, i. m. II. I. 5.

¹⁰ Orsz. ltr. Dipl. ltr. 17282.

volt 1475.¹ János ezután leányával, Erzsébettel, együtt iródeákjának, Nagyváthi Mátyásnak adta Mágocs felét 1480., a mint ezt már fentebb (II. 387.) láttuk. Nemsokára ezután meg is halt, mert 1484-ben már özvegyéről van emlékezet, mint a ki Aradmegyében megtámadtatja. Dóci Péter liki-i jobbágyait.² Fiai, János és Miklós; még ezután is mint falvaink egyrészének (Mágocs, Kéktó, Derekegyház) birtokosai említettnek. Előbbik mint erdélyi vajda huzott fizetést a kincstártól 1495.,³ ki a Gersei Pethőket Csanád és Csongrád megyei birtokairól a XVI. sz. elején elűzte; egybéként pedig a krassómezei Buckhowecen lakott.⁴ Sőt ez időben még az özvegy is élt, mert tiltakozott Derekegyház eladományozása ellen 1512.⁵ De a század folyamán az egész család kihalt, habár e nevűek Hunyad megyében egész korunkig találkoztak. — **Orros**, I. Kis-Serjéni család.

Ország (Guthi) család, az ősi Gut-Keledektől származott⁶ s rokon a Fulkó és Kathiz nemzetségekkel.⁷ Országos jelentőségre Mihály emelte a XV. században, ez a főhivatalokban (Csongrád és Nyitra megye főispánja, tárnokmester 1444., főajtónálló 1454. és nádor 1458.) megőszült, becsületes, királyához, főleg a Hunyadyakhoz, tántoríthatatlanul hű és igaz szívű hazafi, ki Mátyásért kezességet is vállalt.⁸ Erdemeiért Solymos és Surány várakat is kapta roppant uradalmaikkal, ezeken kívül többek közt a Szeri Pósa fiak jószágainak felét 1471-ben (Temes megyében 33, Csongrádban 15, Csanádban 1, Aradban 31, Krassóban 16, Keviben 4. összesen 100 helység, melyből vagy 9 határunkra esett s több város és kastély.) Ezek másik felét Ongor János kapta, a mint csak imént láttuk. Több mint 100 évet élt. Testvére János Kátayval együtt bírta Szegedet, 1437., később, hihetőleg bánatában, szerzetes lett. Fialat lányát, Katát, az ország rendei a vén Giskra Jánoshoz adták nőül,⁹ kinek a solymosi és lippai uradalmakat is odaajándékozták; fia pedig Lőrinc volt, Dócy Erzsé férje, ki ezen a réven töméntelen civódást folytatott a Dóciakkal.¹⁰

¹ Orsz. ltr. Dipl. ltr. 17273.

² Turul, 1891. 190.

³ Kincst. számadások, Engelnél, Gesch. d. Ungr, Reichs I. 160.

⁴ Pesty, Krassó vm. tört. II. I. 5. 85.

⁵ Pozsonyi kápt. ltra, A Prot. Budense, III. fo. 83.

⁶ Turul, 1891. 14.

⁷ Wertner, i. m. I. 285—7. II. 142.

⁸ Gr. Teleky, Hunyadyak kora, V. 228. 297.

⁹ Wagner, Collect. geneal. IV. 81.

¹⁰ L. ezekről Márkinál, i. m. I. 324.

Özvegyét Gersei Pethő János vette el. Mihály egyik unokája is János, mint váci püspök halt meg 1536-ban. Az egész családnak Kristóf országbiróban szakadt magva 1567., miután ez itteni javait már jóval előbb elveszítette. Kristóf neje Zrinyi Ilona, a szigetvári hős leánya volt. A család birt még Bihar, Gömör, Heves, Nyitra, Nógrád, Pest, Szabolcs és Szatmár megyékben is. — **Öry család, I. Eöry.** — **Össy család, I. Eössy.**

Pakos (Pakosi) vagy Paksy család; Paksról nevezték, melyet régen Pakosnak hívtak. Rokonságban s illetve sógorságban állott a Haraszthy, Parlaghy, Hagymássy, Dócy, Bánfy, Zeleméri stb. családokkal. János tolnai főispán Szapolyai hive volt; egyik leánya, Anna, Pestyéni Gergelynek, városunk Szapolya párti földesurának volt neje; ennek elhaltával azonban Révay Ferenc turóci főispánhoz ment nőül, ki meg Ferdinándnak volt buzgó hive. A király ekkor Vásárhelyt és tartozékait ismételt ízben Annának és fiának, Pestyéni Andrásnak, ajándékozta 1544. és 1547. Ferdinándnak azonban ez időtájt nem volt hatalma vidékünkön s ezért Anna asszony Vásárhelyhez való jogát csak annyiban érvényesíthette, a mennyiben a többi adományosok neki és fiának tért engedtek és inkább testvérhuga férjét, Kende Pétert, ismerték el földesurnak. A tartozékokban jobban állott dolga, mert Rétkopáncson és Kéktó-Ráróson még 1567-ben is gyakorolta uri jogait. Nagyobb szerencséje volt idők multával késő leszármazóinak, a Nyakas, Jármly és Száraz családok sarjainak, kiknek utolsója Tótkomlóst a kincstártól szerencsésen visszapörölte 1689. s arról királyi adománylevelet is kapott 1719.¹ Száraz György királyi személynök e vidéken még inkább növelte birtokait, melyek közé Szentetornya is tartozott 1731.,² sőt csakhamar báróságot is kapott. Örököseinek sok panasza volt városunk halársértései ellen (1752—3.), melyek ellenében Károlyi Ferenc kelt pártunkra (1752—3.)³ — **Pálosok, Remete Szent Pál szerzetesei, kik országunkban még a XIII. század folyamán meghonosultak s idővel feles számu zárdát alkottak. A sátoraljaujhelyi zárdá főnökének, Bébey Gergelynek, Szokoli Gábor a helyek távolsága, szükségéi és Bébey jóindulata által indítatva eladta Makót, Vásárhelyt, Férgetet s több helységet is 1670-ben, de a melyek tényleges birtokában a jó atyák valószínűen egy percig sem voltak.**

¹ Borovszky, i, m. II. 305.

² Haan, Békés vm, hajdan, I, 308.

³ Csongr, m, lír, Prot, 6. és 10.